

МАЎЛЕНЧЫ ЭТЫКЕТ У МЕЖАХ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (прафесійная лексіка)

Мова, як вядома, з'яўляецца сродкам самавыражэння, трансляцыі нацыянальнай культуры, сродкам сацыялізацыі. Правільная, унармаваная мова – паказчык агульнай культуры чалавека. Бясспрэчна, што валоданне літаратурнай мовай складае неабходны кампанент адукаванасці асобы і сведчыць пра яе агульную культуру. У гэтай сувязі неабходна нагадаць сцвярджэнне псіхолагаў, што «найбольш важным этапам у жыцці чалавека з'яўляюцца студэнцкія гады, калі прадаўжаецца працэс удасканалення камунікацыі ва ўмовах станаўлення будучага спецыяліста на прафесійным узроўні. Сродкам зносін належыць галоўная роля» [1, с.125].

Актуальнасць дадзенай праблемы выражаецца ў тым, што сацыяльна-эканамічныя і культурныя змены ў нашай краіне ўносяць карэктывы да ўзроўню прафесійнай падрыхтаванасці кадрў, у тым ліку і бібліятэкараў. Спецыялісты-бібліятэкары павінны з'яўляцца не толькі носьбітамі прыгожай нацыянальнай мовы, але і ўзорам высокай двухмоўнай культуры маўлення. Па сутнасці, сучасны бібліятэкар – гэта актыўны білінгв, які здольны весці размову на дзвюх моўных сістэмах – беларускай і рускай. Валоданне дзвюма мовамі азначае валоданне дзвюма сістэмамі навыкаў і ўменняў, якія спрыяюць з'яўленню аднаго віду дзейнасці – маўлення. Правільнасць ці памылковасць маўлення будзе залежаць ад узаемадзеяння гэтых сістэм навыкаў ва ўсведамленні білінгва.

У рэальнай жыццёвай сітуацыі ўзнікае карціна, калі спецыяліст-бібліятэкар авалодвае ў двухмоўным грамадстве мовамі, якія афіцыйна дзейнічаюць, зыходзячы з неабходнасці, таму што адной мовы часам бывае недастаткова для абслугоўвання ўсіх актаў паводзін. Адсюль: існуюць фактары, якія акрэсліваюць выбар той ці іншай мовы.

Для спецыяліста, сутнасць працы якога заключаецца ў непасрэдным маўленчым кантакце з чытачамі, якія звяртаюцца да яго па дапамогу і па-руску, і па-беларуску, важна разумець, што этыкетнымі будуць зносіны, калі той, хто слухае (а гэта заўсёды бібліятэкар), будзе весці размову на той мове, якая неабходна для наладжвання працэсу вусных зносін з чытачом. Інакш памылковы выбар маўленчай аперацыі малаэфектыўны ва ўстанаўленні

паразуме́ння паміж парай (бібліятэкар–чытач). Любы носьбіт мовы ўжо ў пачатку гутаркі разуме́е – з’яўляецца зварот да яго этыкетным або не.

Тое, што прынята ў паводзінах чалавека ў калектыве, у грамадстве называць этыкетам, у мове суправаджаецца «маўленчым этыкетам». Маўленчы этыкет абслугоўвае рытуалы сустрэч, прывітаньня, размоў па тэлефоне, малодшага са старэйшым, начальніка з падначаленым, бібліятэкара з чытачом і г.д. У беларускай і рускай мовах склаліся пэўныя формулы маўленчага этыкету, якія ўтрымліваюць тыпавыя для кожнай з моў маўленчыя звароты, лексіка-сінтаксічныя канструкцыі. Больш таго, маўленчы этыкет адной і той жа сітуацыі рэгламентуецца ўзростам суразмоўцаў, іх сацыяльным становішчам, блізкасцю адносін. Так, пры сустрэчы з бліскім чалавекам мы скажам: *Прывітанне, Маіша!*, а пры сустрэчы з выкладчыкам абавязаны выбраць іншую формулу маўленчага этыкету: *Добры дзень, Вольга Аляксееўна!* На жаль, практыка зносінае і такі прыклад звароту з боку студэнта: *Прывітанне, Вольга Аляксееўна!*

Супастаўленне формул маўленчага этыкету ў рускай і беларускай мовах, а таксама назіранні над выпадкамі яго парушэння дазволілі вылучыць два асноўныя тыпы такіх памылак:

- памылкі граматычнай інтэрферэнцыі: *простите (извините) меня – выбачайце (прабачце, даруйце) мяне замест мне;*
- памылкі лексічнай інтэрферэнцыі: *будьте добры – будзьце добрыя замест будзьце ласкавы або зрабіце ласку.*

Паслядоўнасць вывучэння пэўных лексіка-граматычных структур бачыцца з пункту гледжання іх значнасці для непасрэднага выкарыстання ў маўленні ў межах абранай тэмы. У гэтым праяўляецца функцыянальны падыход вывучэння граматычнай сістэмы беларускай мовы (ад значэння да спосабаў выражэння). Праца над фарміраваннем этыкету беларускай мовы павінна займаць асобнае месца на практычных занятках. Працэс засваення формул маўленчага этыкету праходзіць у лексічным плане, у плане запамінання, паколькі дадзеныя формулы не могуць прадудыравацца суразмоўцамі, а ўзнаўляюцца як дадзеныя ў мове.

І яшчэ: каб навучыць маўленчаму этыкету, неабходна таксама мець у сваім распараджэнні набор устойлівых формул, звязаных з разнастайнымі сітуацыямі. На сённяшні дзень такім памочнікам можа быць «Русско-белорусский разговорник» [2], які ахоплівае спецыялізаваныя тэмы штодзённага дыялога, а таксама адпаведную гэтым тэмам лексіку. Тут фіксуецца тыповыя маўленчыя звароты і найбольш характэрныя адрозненні паміж

рускай і беларускай мовамі. Аднак веданьня значнай сумы этыкетных выказаў яшчэ недастаткова для пабудовы рацыянальнай методыкі навучаньня беларускаму маўленчаму этыкету студэнтаў-бібліятэкараў. Неабходна мець той пералік этыкетных выказаў, якія з'яўляюцца паказальнымі менавіта для гэтай прафэсійнай дзейнасці.

Супастаўленне беларускіх і рускіх формул маўленчага этыкету дапаможа высветліць разнастайныя адхіленні і намеціць для актывізацыі ў працэсе навучаньня тыя сітуацыі, у якіх маўленне студэнтаў больш за ўсё «неэтыкетнае» з пункту гледжаньня норм сучаснай беларускай мовы.

Двухмоўная сітуацыя, пры якой спецыяліст карыстаецца то рускай, то беларускай мовай, пры пэўных умовах можа быць адной з асноўных прычын недасканаласці маўленчага этыкету. Як адзначыў А. І. Падлужны, у прыватнасці, датычна арфаэпіі: «Пры слаба выпрацаваных навыках вымаўлення звычайна парушаюцца арфаэпічныя правілы як той, так і другой мовы. Адхіленні, выкліканыя двухмоўем, сведчаць аб недасканалым валоданні рускай і беларускай мовамі. У свядомасці “парушальніка” аказваюцца недастаткова размежаванымі фанетычныя сістэмы абедзвюх моў і няясна ўсведамляюцца адрозненні, якія існуюць паміж імі. Адхіленні ад беларускага літаратурнага вымаўлення назіраюцца ў тых людзей, якія часцей карыстаюцца рускай мовай і для каго рускае вымаўленне больш звычайнае» [3, с.7].

Методыка навучаньня беларускай мове на факультэце інфармацыйна-дакументных камунікацый скіравана не проста на ўменне карыстацца беларускай мовай ва ўсіх жыццёвых сітуацыях; значнае месца ў ёй займае задача паспяховага дасканаллага авалодання формамі маўленчага этыкету для патрэб вусных прафэсійных зносін і справавога пісьма.

1. Андреева, Г. М. Социальная психология: учебник для высш. учеб. заведений / Г. М. Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 1999. – 376 с.

2. Михневич, А. Е. Русско-белорусский разговорник / А. Е. Михневич. – Минск: Выш. шк., 1991. – 335 с.

3. Падлужны, А. І. Нормы беларускага літаратурнага вымаўлення / А. І. Падлужны // Сучасная беларуская мова: (пытанні культуры мовы) / рэд.: А. І. Жураўскі і Г. У. Арашонкава. – Мінск: Навука і тэхніка, 1973. – С. 5–33.